

Həkim ilk növbədə ziyalı bir vətəndaş olmalıdır

Görkəmli professor, terapevt Məmmədəmin Əfəndiyevin fəaliyyəti indiki və gələcək həkimlərimiz üçün bir məktəbdir

Azərbaycan xalqı zaman-zaman qəh-rəmanlar, ziyalılar yetişdirib. Əlbəttə ki, bu ziyalılar yaşadıkları dövrdə qoyduqları izlərlə, atdıqları addımlarla sonrakı illərə də öz töhfələrini vermiş olurlar. Xalqımızın belə ziyalılarında biri də yaşadığı dövrün ilk azərbaycanlı professoru Məmmədəmin Əfəndiyevdir. Onun haqqında dolğun məlumatlar əldə etmək istəyim paytaxtın Xətai rayon ərazisində yerləşən və bu alimin adını daşıyan 2 saylı Şəhər Klinik Xəstəxanasına getməyimlə başladı. Bu xəstəxanaya daxil olub pilləkənlərlə qalxanda ilk olaraq rastlaşdığımız Məmmədəmin Əfəndiyevin büstü və onun haqqında hər kəsi məlumatlandıran tablosu oldu. Pilləkənləri bu düşüncə ilə qalxdım ki, onun haqqında daha nə əldə edə bilə-rəm? Çox vaxt gecikmədən internetin axtarış bölməsinə "Məmmədəmin Əfəndiyev" yazmaqla sadəcə bir məlumatın qarşıma çıxması və daha əlavə araşdırmalarıma əsasən o məlumatda da bəzi yanlışların olması (doğum və vəfat etdiyi tarixləri) məni həm məyus etdi, həm də marağımı daha da artırdı. Məmmədəmin Əfəndiyev kimdir?

Hər gün yüzlərlə insanın qarşısından keçiyi bu möhtəşəm xəstəxana axı onun adını daşıyır. Deməli, o, həqiqətən tanınmışlar sırasındadır. Onu araşdırmaq mənə böyük zövq verdi. Əlbəttə ki, araşdırmalarıma necə, haradan başlayacağımı özüm də bilmirdim. Məhz elə o xəstəxananın həkim heyətinə bu sualı verdim və mənə onunla bağlı geniş məlumatları Azərbaycan Təbabəti Muzeyindən əldə edə biləcəyimi söylədilər. Hər keçən gün onunla bağlı düşüncələrimdəki suallar artırdı. Təbii ki, onunla bağlı geniş materiallar əldə etmək üçün getdiyim ilk ünvan ölkəmizin ən böyük kitabxanası olan Mirzə Fətəli Axundov adına kitabxana oldu. Təəssüf ki bu zəngin kitabxanada da sadəcə M.M. Əfəndiyevin öz yazdığı kitabdan başqa heç bir məlumat tapa bilmədim. Lakin bu kimi hallar məni ruhdan salmır, daha da maraqla araşdırmalara təşviq edirdi. Sonda Azərbaycan Təbabəti Muzeyinə üz tutdum. Muzeyin gülərüz kollektivi mənə bu işdə kömək edəcəklərini və öz zəngin arxivlərindən M.M.Əfəndiyevlə bağlı nə varsa təqdim edəcəklərini söylədilər. Elə də oldu. Muzeyin arxivindən cəmi bir iki fotosəkil və professor M.M.Əfəndiyevə aid bir iki sənəd və məqalə əldə etdim. Təbii ki, bunlar haqqında araşdırdığım bu böyük terapevtin heç bir yerdə olmayan məlumatlarının bir hissəsini əldə etməyə bərabər idi. Muzey rəhbərliyi daha çox məlumat əldə etmək həvəsini görüb mənə onunla bağlı daha bir neçə material toplusu təqdim etdi. Bu, mənim üçün çox böyük sürpriz oldu. Tozlu qovluqlar arasında öz tələbə və həkim heyəti ilə olan fotolarında boylanan gur ağsaçlı bu adam özündə böyük tibb eliminin neçə-neçə sirlərini ilk baxışda bəlli edirdi. Hər qovluqda əldə etdiyim sənədlərlə və fotolar mənim bu mövzuda araşdırma əzmimi daha da artırırıdı.

İlk dəfə Azərbaycan dilində daxil olan xəstəliklərin propideptikası mövzusunda mühazirə oxuyan milli həkim-alimdir M.M.Əfəndiyev.

M.M.Əfəndiyev 1897-ci il sentyabr ayının 28-də qədim Şamaxı şəhərində anadan olub. Realni məktəbdə təhsil alan gənc Məmməd Əminin formalaşmasında, ziyalı kimi yetişməsində tanınmış şairlərimiz Abbas Səhhət, N.Ə.Sabir, Məmməd Tərrah kimi şəxsiyyətlərlə dostluq edən dayısı Əbdül-rəhman Tofiqin böyük təsiri olmuşdur.

Məktəbi bitirdikdən sonra Petroqrad Elektroyexnika İnstitutuna daxil olan Məmmədəmin ailə vəziyyəti ilə əlaqədar təhsilini davam etdirə bilməmişdir. Bakıya qayıdıb müəllimliklə və ərəb-farscadan tərcüməçiliklə məşğul olmuşdur. 1919-cu ildə Bakıda açılan ilk universitetin tibb fakültəsinə daxil olmuş və oranı müvəffəqiyyətlə bitirdikdən sonra onu hospiralterapiya klinkasına işləməyə dəvət etmişlər. Həmin vaxtdan ömrünün son günlərinə kimi (65 il) M.M.Əfəndiyev Azərbaycan Tibb İnstitutunun klinkalarında fəaliyyət göstərmişdir. O, 1929-cu ildə diaqnostika kafedrasının assistenti, bir ildən sonra isə ölkə patologiyası kafedrasında dosent təyin edilmişdir.

1934-cü ildə müdafiə etdiyi doktorluq dissertasiyasını Azərbaycan İstisu mineral suyunun tədqiqinə və orqanizmə müalicəvi təsirinə öyrənilməsinə həsr etmişdi.

1936-cı ildə Azərbaycan Tibb İnstitutunun daxili xəstəliklər kafedrasının professoru seçilən M.M.Əfəndiyev 1938-1941-ci illərdə, eyni zamanda, Azərbaycan Həkimləri Təkmilləşdirmə İnstitutunun direktoru vəzifəsinin icraçısı olmuşdur.

1941-ci ildə faşist Almaniya ilə müharibənin ilk günlərində səfərbərliyə alınmış və 1944-cü ilə qədər həkim kimi orduda xidmət etmişdir. Cəbhədən qayıdıqdan sonra Azərbaycan Tibb İnstitutunun Daxili xəstəliklərin propideptikası kafedrasının müdiri seçilmiş və bu kafedrada 40 ilən artıq fəaliyyət göstərmişdir.

M.M.Əfəndiyev 1946-1948-ci illərdə, eyni zamanda, Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Eksperimental Təbabət İnstitutunun kliniki bölməsinə rəhbərlik etmişdir.

Ötən əsrin 30-cu illərində Azərbaycanda tüğyan edən malyariya, qurd xəstəliklərinə və digər tropik-parazit xəstəliklərinə qarşı mübarizə tibbi və sosial problem kimi dövlət səviyyəsində qaldırılmışdır. Gənc alim külli miqdarda nəzəri məlumat topladıqdan sonra respublikanın rayonlarına ekspedisiyalar təşkil etmiş, yerlərdə xəstələrin müayinə və müalicəsinə çalışmışdır.

Professor M.M.Əfəndiyevin praktiki və elmi fəaliyyətinin ən böyük rolu kurortologiya sahəsində idi. İstisu, Naftalan, Şuşa, Darıdağ, Sirab, Badamlı, Suraxanı kimi yerlərin təbii amillərinin fiziki-kimyəvi xassələrini və tibbi təsirlərini tədqiq edən alim həm də kurort tikintisində fəal iştirak etmişdir. 1932-ci ildə SSRİ Plan Komitəsində Azərbaycan kurort tikintisi məsələsinin müzakirəsi zamanı məhz M.M.Əfəndiyev çıxış etmiş, bir sıra kurortların ümumittifaq əhəmiyyətinə malik olduğunu sübut etmiş və tikintisinin genişləndirilməsini əsas-

landırmışdı. Buna görə də haqlı olaraq M.M.Əfəndiyev kurortologiyasının banilərindən biri hesab edə bilərik.

M.M.Əfəndiyevin çoxsahəli elmi-praktiki fəaliyyətinin digər vacib sahələrindən biri fəhlələr, xüsusən neftçilər arasında peşə xəstəliklərinin, ürək-damar sistemi patologiyasının və respublikanın dərman ehtiyatlarının öyrənilməsi olmuşdur.

Uzun müddət Azərbaycan Terapevtlər Cəmiyyətinin sədri seçilən M.M.Əfəndiyev həm də Terapevtlərin və Kardioloqların Ümumittifaq Cəmiyyətinin İdarə Heyətinin üzvü idi.

Geniş dünyagörüşünə malik olan, bibliografiya işini gözəl bilən M.M.Əfəndiyev Respublika Elmi-Tibbi kitabxanasının yaradılmasının təşkilatçılarından biridir. 1957-ci ildə Əməkdar elm xadimi adı alan M.M.Əfəndiyev, həmçinin Lenin ordeni və SSRİ-in, Azərbaycan SSRİ-nin Fəxri fərman və medalları ilə təltif olunmuşdur. Onun nöqtəyi-nəzərində həkim ilk növbədə ziyalı bir vətəndaş olmalıdır. Müalicələrinin dərman acılığına bayatı şirinliyi qatan alim elə hesab edirdi ki, sağlamlığını itirmiş xəstənin şəfa tapmaq inamının əsasını həkim söhbətinin, təmasının məlhəmliyi və həkimin əxlaqının təmizliyi təşkil edir.

M.M.Əfəndiyev 1988-ci ilin dekabr ayında dünyasını dəyişmişdir. İnsan o zaman tamamilə yox olur ki, onu xatırlayan sonuncu insanda vəfat edir. M.M.Əfəndiyevin haqqında araşdırmalarıma davam etdirdiyim müddətdə çox xatirələrlə qarşılaşdım. Bu böyük insanı gören, onunla birlikdə bu ağır səhədə çiyin-çiyinə fəaliyyət göstərən hər bir şəxs belə bir ziyalının haqqında danışarkən sanki yerə-göyə sığmır, fikirlərini izah edə bilmək üçün kəlimələr qarşısında belə aciz qalırdı.

Əlbəttə, onu öyrənmək üçün çıxdığım bu yolda hər kəsdən eyni sözü eşitdim: "Professor Qurbanovdan soruş, o daha yaxşı məlumatlar verəcək."

Dəfələrlə eşitdiyim bu sözün izinə düşüb M.M.Əfəndiyev adına 2 saylı Kliniki Xəstəxananın Həkim heyətinin köməyi ilə professor Yaqub Qurbanovun mobil nömrəsini əldə etdim. Professorun məni necə qarşılayacağı (klassik professor prinsiplərindən çəkinərək) fikri ilə onunla əlaqə saxladım. Səsinde sadəlik və təvazökarlıq hiss olunan bu şəxs mənə bu məsələdə köməklik edəcəyini bildirməklə yanaşı, hətta Azərbaycan Tibb Universitetinin Tədris Terapevtik korpusunda yerləşən iş otağına dəvət etdi. Bu, məni həm təəccübləndirdi, həm də həyəcanlandırdı.

Dəvətin səhərişi günü çantamı götürüb bir neçə kağızla profressorun dediyi saatda onun iş otağının qarşısında bir şagird kimi hazır vəziyyətdə gözlədim. Otağa daxil olduqda gülərüz və mehribancasına məni qarşılayan professor bir neçə dəqiqəlik tanışlıq söhbətimizdən sonra böyük alim haqqında xatirələrini mənimlə bölüşdü:

- Mənim professor Məmmədəmin Əfəndiyevlə tanışlığım 1973-cü ilə təsadüf edir. O dövərdə mən Azərbaycan tibb elminin görkəmli nümayəndəsi, Əməkdar elm xadimi, tibb elmləri doktoru, professor Tamerlan Əliyevin tövsiyəsinə əsasən Məmmədəmin Əfəndiyevin rəhbərlik etdiyi kafedrada fəaliyyət göstərməyə başladım. Məmmədəmin Əfəndiyev dövrünün seçilən professorlarından idi. Təbii ki, onunla tanış olmaq mənim üçün çox həyəcanverici idi. Səhər təbiəti olan professor hər bir kafedra əməkdaşına xüsusi diqqət ayırırdı. Xəstəxana heyətinin sevimlisi idi. Hər

birimiz Məmmədəmin müəllimədən məsləhət alar, ona bir böyük qarşılaşkı kimi yanaşardıq. Terapeya sahəsinin nəhənglərindən sayılan Məmmədəmin Əfəndiyev, həmçinin xəstələrin sevimli həkimi idi. Həftədə bir dəfə bütün otaqları gəzər, hər xəstə haqqında geniş məlumat alar və onların müalicəsi ilə bağlı öz tapşırıqlarını verərdi. Mənim həmişə onun şəxsiyyətinə çox böyük hörmət olub. Xəstəxana daxilində nizam-intizamı çox sevərdi. Bütün kollektivin sevimlisi olan professor Məmmədəmin Əfəndiyev baxışları və ya bir kəlmə sözü ilə fikirlərini izah edərdi və biz öz işimizi bilərdik. Hər zaman kabinetində oturarkən sakit və təmkinli görünərdi. Qarşısındakı insanları dinləməyi sevir, onların dediklərini analiz edərdi və ən sağlam nəticə ilə məsələni sonlandırardı. Xəstələrinin sevimli həkimi olan Məmmədəmin Əfəndiyev onların bütün problemlərinə canı dildən yanaşardı. Hər kəs onu çox sevərdi. Əlbəttə, onun ölüm xəbəri hamımızı dərinləndirdi. Görkəmli terapevt, professor Məmmədəmin Əfəndiyevin böyüklüyünə zaman keçdikcə daha da şahid oluruq. Bu gün də öz tələbələrimə, gənc həkimlərə Məmmədəmin müəllimin böyüklüyündən danışır və onun kimi xalqın, millətinin hər fərdinə xidmət etməyi öyrədirik. Qeyd etdiklərim onun üçün çox azdır. Məmmədəmin Əfəndiyevin haqqında saatlarla danışmaq olar. Qədirbilən xalqımız onun əməllərini, xeyirxahlığını daim xoş xatirələrlə yad edəcək.

Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyev respublikamızda səhiyyənin inkişafına daim xüsusi diqqət yetirmiş, tibb işçilərinə böyük qayğı göstərmişdir. Ulu Öndərimiz bildirmişdir: "Həkimlik peşəsi öz xalqına, sənətinə yüksək sədaqət tələb edən bir işdir. Heç bir peşədə Hippokrat andı kimi and yoxdur. Hippokrat andı içən hər bir həkim o anda sona qədər sadıq qalmalıdır." Bu diqqət və qayğı bu gün Prezidentimiz İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. Dövlət başçısı insan sağlamlığını cəmiyyətimizin sərvəti hesab etməklə yanaşı, Azərbaycanın səhiyyə sistemində aparılan köklü islahatlara da böyük qiymət verir. Prezident İlham Əliyev bildirir ki, Azərbaycanda səhiyyə sistemində aparılan köklü islahatlar öz bəhrəsini verir. Məhz görkəmli alim, terapevt M.M.Əfəndiyevin adını daşıyan 2 saylı Şəhər Klinik Xəstəxanasının savadlı həkim heyəti də hər bir vətəndaşımıza yüksək xidmət göstərir. Bununla da fəaliyyəti örnək olan bu böyük alimin etdiyi yoluna sədaqətlərini nümayiş etdirirlər.

Ruslan QASIMOV,
Yeni Azərbaycan Partiyasının üzvü,
Qərbi Azərbaycan İcmasının Gənc-lər Birliyinin sədr müavini, QEYD
İB-Debat klubunun rəhbəri, Türki-yədə "Atatürk Düşüncə Birliyinin"
fəxri üzvü